

**THIS RESEARCH ENCOURAGES AND ESTABLISHMENT
A LEARNING CENTER FOR RICE TRANSFORMONG (KHAO LAM)
TO CONVSERVE WISDOM: BANPHAI, MOO5 TAMBOL KHRABUANGYAI
PHIMAI DISTRICT, NAKHON RATCHASIMA**

Sucheera Thanawut¹, Sutila Chareon¹

**¹Faculty of Management Science Nakhon Ratchasima Rajhabhat University
, Nakhon Ratchasima 30000, Thailand**

ABSTRACT

This research encourages and establishment a learning center for rice transforming (Khao Lam) to conserve wisdom: Banphai, Moo 5 Tambol Khrabuangyai Phimai District, Nakhon Ratchasima. The purpose is to 1) Disseminate knowledge and information on making rice. 2) To strength and design the learning process of the community. 3) To be a source of learning and education, and able to pursue careers for the people. This research has a conceptual basis in the Participatory Action Research (PAR).

To build knowledge including the conservation of wisdom the farmers. By focus on the knowledge transfer process. The participation of members in the establishment of a joint learning center. The results of the research revealed that the knowledge of local wisdom knowledge management. Process and condition that affect knowledge management. The study indicated that 1) Local wisdom in rice transforming (Khao Lam) relates to knowledge, ability and experience. Inherited from the ancestors. 2) The local knowledge management process on rice transforming (learning) consists of (1) The thinking and decision-making of the native, Group members (2) Seeking knowledge from within and outside the group to gain new knowledge. (3) Sharing knowledge with Informal pattern and sharing knowledge within the group. To provide members with more knowledge and skills in production. (4) Knowledge storage and (5) Knowledge transfer. Knowledge management process is a cycle of knowledge transfer. 3) The conditions that make knowledge management. Local wisdom in rice transforming (Khao Lam) success. There are 4 important conditions such as (1) Leadership (2) Culture (3) Infrastructure and (4) Knowledge management include the important findings of the research is to live the philosophy of sufficiency economy. Members of the farmers (Khao Lam).

Keywords: Participatory Action Research, Transformation, Conservation, Wisdom, Learning Center

การส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญา กรณีบ้านไผ่ หมู่ที่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา

สุชีรา ชนาวุฒิ¹, สุชีรา เจริญ¹

¹คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, นครราชสีมา 30000, ประเทศไทย

บทคัดย่อ

การส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญา: กรณีบ้านไผ่ หมู่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เผยแพร่องค์ความรู้ และข้อมูลในการทำข้าวหลาม 2) เพื่อเสริมสร้าง และออกแบบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน 3) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และศึกษา ตลอดจนสามารถนำไปประกอบอาชีพให้แก่เยาวชนและผู้สนใจ การวิจัยในครั้งนี้มีฐานแนวความคิดอยู่ที่กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research : PAR) เพื่อสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของสมาชิกเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว โดยเน้นกระบวนการถ่ายโอนความรู้ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว ในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ร่วมกัน ผลการวิจัย พบว่า ด้านความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ผลการศึกษาพบว่า 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาจากรุ่นบุรุษ จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการวิถีการดำเนินชีวิต 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) ประกอบไปด้วย (1) การคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม (2) การแสวงหาความรู้ที่มาจากภายในและภายนอกกลุ่มเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้มีลักษณะเป็นวงจรเมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง 3) เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) ประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญได้แก่ (1) ภาวะผู้นำ (2) วัฒนธรรม (3) โครงสร้างพื้นฐาน (4) การจัดการความรู้ รวมถึงข้อค้นพบที่สำคัญของงานวิจัย คือ การดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว (ข้าวหลาม)

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, การแปรรูป, การอนุรักษ์, ภูมิปัญญา, ศูนย์การเรียนรู้

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวมีความสำคัญต่อประเทศไทยในฐานะที่เป็นอาหารหลักเพื่อการบริโภคของคนในประเทศ และเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับประเทศมาเป็นเวลานาน ประเทศไทยถูกจัดลำดับให้เป็นผู้ผลิตข้าวได้อันดับ 6 ของผลผลิตรวมของโลก และในปี พ.ศ. 2555 ไทยส่งออกข้าวได้ถึง 6.7 ล้านตัน สร้างมูลค่าได้ถึง 142 ล้านบาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเป็นผู้ผลิตและส่งออกข้าวที่สำคัญ แต่จากการวิเคราะห์ศักยภาพการแข่งขันในตลาดโลกของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร พบว่า ถึงประเทศไทยจะเป็นผู้ผลิตและส่งออกข้าวรายต้น ๆ ของโลกแต่ยังมีจุดอ่อนอีกหลายประการ ประเด็นที่สำคัญก็คือ ต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากชาวนามีค่าใช้จ่ายการผลิตสูงขึ้นทุกปี ทั้งค่าแรง ค่าปุ๋ยเคมี ค่าสารเคมี ค่าเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2558) ทำให้เกษตรกรได้รับผลตอบแทนสุทธิเพียงเล็กน้อย และก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินตามมา ดังนั้นจากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ หรือ การลดต้นทุนการผลิต จึงเป็นประเด็นที่ควรตระหนักถึงอย่างยิ่ง ดังเช่นนโยบายของคสช. ที่มุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ประเทศสามารถรักษาระดับการเป็นผู้ส่งออกที่สำคัญ และยังเป็น การช่วยเหลือเกษตรกรในการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ ลดภาระหนี้สิน และส่งผลให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ปัญหาของเกษตรกรที่มักจะพบอยู่เป็นประจำมี 2 ประการ คือ เกษตรกรไม่สามารถพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่และนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และรายได้ที่กระจายไปสู่เกษตรกรอย่างไม่เป็นธรรม (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555) จังหวัดนครราชสีมาเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลพบว่าในปี 2551 จังหวัดนครราชสีมาที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งสิ้น 3.4 ล้านไร่ มากเป็นอันดับสองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีเนื้อที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุดในประเทศไทยคิดเป็นร้อยละ 51.5 ของเนื้อที่เพาะปลูกทั้งหมดของประเทศ รองจากจังหวัดอุบลราชธานี

(สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) ทำให้ผลผลิตที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวในจังหวัดนครราชสีมาจำนวนมาก ผลผลิตที่ได้นั้นส่วนหนึ่งเกษตรกรเก็บไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือส่งเข้าโรงสีเพื่อจำหน่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อผลผลิตที่ได้มีจำนวนมากก็จะทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรถูกกดราคาทำให้รายได้จากการขายผลผลิตลดลง เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน และปัญหาอื่น ๆ ตามมา

อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ รวมถึงบ้านไม่หมู่ที่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา นอกจากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้วยังมีอาชีพเสริมคือการทำข้าวหลาม เป็นสินค้าเลี้ยงชีพและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคในพื้นที่ บริเวณใกล้เคียง และลูกค้าที่สัญจรผ่านไปมา ชาวบ้านไม่ผลิตและจำหน่ายข้าวหลามเป็นอาชีพเสริม โดยได้เรียนรู้และสืบทอดวิธีการทำข้าวหลามมาจากบรรพบุรุษ ในอดีตวัตถุดิบที่ใช้ในการทำข้าวหลามหาได้จากภายในท้องถิ่นทั้งสิ้น แต่ปัจจุบันสภาพภูมิประเทศมีการเปลี่ยนแปลงไปวัตถุดิบบางอย่างนำมาใช้ในการทำข้าวหลามแล้วคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร จึงมีการแสวงหาวัตถุดิบมาจากแหล่งอื่น แต่ยังคงมีวัตถุดิบที่พอหาได้ในท้องถิ่นซึ่งก็คือ ไม้ไผ่ที่ขึ้นอยู่ตามริมแม่น้ำมูลซึ่งไหลผ่านหมู่บ้าน วัตถุดิบอื่นนั้นต้องสั่งซื้อมาจากท้องถิ่นอื่นได้แก่ ข้าวเหนียวแข็งงู จากจังหวัดลำปาง มะพร้าวกะทิ จากทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กระบวนการผลิตข้าวหลามของบ้านไม่มีความแตกต่างจากข้าวหลามที่ผลิตจากท้องถิ่นอื่นทำให้มีคุณภาพเป็นเอกลักษณ์ทั้งในกระบวนการผลิต และรสชาติที่ไม่เหมือนใคร จึงเป็นที่นิยมของลูกค้าเป็นอันมาก สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในหมู่บ้านอย่างเป็นกอบเป็นกำ ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการขยายตัวของธุรกิจ ทำให้สมาชิกของหมู่บ้านส่วนหนึ่งผันตัวเองออกไปสู่ภาคอุตสาหกรรม เหลือผู้ผลิตข้าวหลามเพียง 10 รายจากจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 137 หลังคาเรือน

กอบกับปัจจุบัน ไม่มีเยาวชนหรือทายาทในชุมชนที่เห็นความสำคัญ และจะเป็นผู้สืบทอดหรือเรียนรู้กระบวนการทำข้าวหลามอย่างจริงจัง คาดว่าในอนาคตอีกไม่เกิน 10 ปี ข้าวหลามบ้านไผ่ซึ่งเป็นสินค้าเครื่องชื่อของท้องถิ่นแห่งนี้จะสูญหายไป

ด้วยตระหนักถึงความจำเป็นของการสร้างคุณค่า และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำข้าวหลามของสมาชิกบ้านไผ่ ผู้วิจัย ผู้นำหมู่บ้าน และสมาชิกผู้ผลิตข้าวหลาม จึงได้ริเริ่มจัดตั้งและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ โดยเน้นไปที่การจัดการเรียนรู้ที่จะทำให้สมาชิกในหมู่บ้านปรับทัศนคติในการจัดการวิถีอาชีพ และวิถีชีวิตให้เกิดความสำเร็จอย่างสมดุล สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และการเป็นผู้ประกอบการมืออาชีพให้แก่สมาชิกในหมู่บ้าน สามารถสร้างทางเลือกให้กับตนเองอย่างรู้เท่าทัน และมีภูมิคุ้มกันตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation action research : PAR) ร่วมกับกลุ่มสมาชิกหมู่บ้านที่ทำข้าวหลามในบ้านไผ่ หมู่ที่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเข้ามาช่วยในการสังเคราะห์ภูมิปัญญา องค์ความรู้ และสนับสนุนการรวมกลุ่มของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่องค์ความรู้ เป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์การสาธิตให้แก่เยาวชน บุคคลผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เผยแพร่องค์ความรู้ และข้อมูลในการทำข้าวหลาม
2. เพื่อเสริมสร้าง และออกแบบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
3. เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และศึกษา ตลอดจนสามารถนำไปประกอบอาชีพให้แก่เยาวชนและผู้สนใจ

ขอบเขตและข้อจำกัดของการศึกษา

ศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ประกอบการผลิตและจำหน่ายข้าวหลาม บ้านไผ่ หมู่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 คน ระหว่างเดือนตุลาคม 2559 ถึงเดือน มกราคม 2560

เอกสารและการทบทวนวรรณกรรม

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

พรชัย กาพันธ์ (2545) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น สะสมกันมาตั้งแต่ในอดีต ทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ของชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นทรัพยากรอันมีคุณค่ามหาศาลของสังคมตลอดจนประเทศชาติ ที่ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ และหวงแหน

ในส่วนของ จารุวรรณ ธรรมวดี (2543) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมาภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 3) ได้แบ่งความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1) ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้าน มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างเป็นระบบ เป็นความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาเข้าไปดูชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวยังคงไม่พอ จำเป็นต้องศึกษาด้วยว่าผู้คนเหล่านั้นเขามีความคิดเห็นต่อความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

2) การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจาย ความรู้ ความรู้นั้น ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการ หรือใช้กับบุคคลอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไรรวมทั้ง ตั้งแต่การเกิดขึ้น การนำไปปฏิบัติ และผลที่เกิดจากการปฏิบัติ

3) การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย ว่ามีวิธีการในการถ่ายทอดอย่างไร และเกิดการรับรู้อย่างไร

4) การสร้างสรรค์และปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยน ตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

2. กระบวนการถ่ายโอนความรู้

ในกระบวนการจัดการความรู้ พบว่ามีอยู่ 2 ชนิด ได้แก่

1) Tacit knowledge คือ ความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์และไม่สามารถบรรยายเป็นถ้อยคำ ถ้อยความ หรือสูตรได้ และขึ้นอยู่กับความเชื่อ รวมทั้งทักษะเชิงวิชาการของบุคคลที่จะ กลั่นกรองความรู้ ความรู้ชนิดนี้สามารถพัฒนาและแบ่งปันกันได้ และเป็นความรู้ที่จะทำให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน

2) Explicit knowledge คือ ความรู้ที่เป็นเหตุและผลที่สามารถจะบรรยาย/ ถอดความ ออกมาได้ในรูปแบบของทฤษฎี การแก้ไขปัญหา คู่มือ และฐานข้อมูล (ทุกคนสามารถเข้าถึง/ซื้อได้)

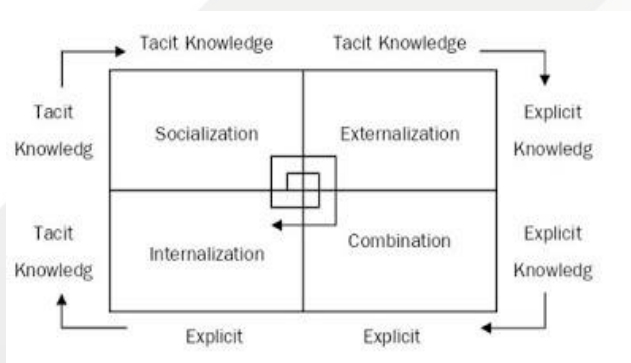
SECI Model - เป็นการสร้างองค์ความรู้ด้วยการขยายผลจากชนิดความรู้คือ ความรู้ที่อยู่ในสมองของคน (Tacit knowledge) กับความรู้ที่ได้จากสื่อภายนอก (Explicit knowledge) โนมเดคดิงกล่าวว่ามีชื่อว่า “SECI-Knowledge conversion process” ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

2.1) Socialization เป็นการถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างกลุ่มคนหรือบุคคล โดยไม่ผ่านการเขียน TK → TK ถ่ายทอดจากคนสู่คน

2.2) Externalization เป็นการถ่ายโอนความรู้จากผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถในการสอนผ่านสื่อต่าง ๆ จากประสบการณ์ของบุคคลผู้นั้น หรือที่เรียกว่า ปรากฏการณ์ออกมาสู่ชุมชน หรือบุคคลอื่น TK → EK

2.3) Combination การเรียนรู้สิ่งให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง และมีการศึกษาเรียนรู้จากภายนอก แนวคิดนี้มีความหลากหลายมากต้องสร้างความเข้าใจ และเชื่อมโยงความรู้อันหลากหลายเหล่านั้นให้ได้ และพยายามถ่ายทอดความรู้ใหม่นั้นให้เกิดขึ้นภายในชุมชนของตน EK → EK

2.4) Internalization การนำความรู้ใหม่มาลงมือปฏิบัติจริง ผู้ปฏิบัติจะเกิดการเรียนรู้ เกิดเป็นความรู้ ประสบการณ์ และปัญญา กล่าวคือ การนำความรู้จาก Explicit ถอดมาเป็นแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งจะกลายเป็นความรู้แบบ Tacit knowledge เพื่อให้บุคคลอื่นได้เรียนรู้ และศึกษาต่อไป EK → TK

ภาพที่ 1 SECI Model

ที่มา : Nonaka และ Takeuchi (1995).

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ดำเนินการวิจัยในรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน วิธีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในหมู่บ้าน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัยที่ส่งเสริมให้สมาชิกในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข กิจกรรมซึ่งสมาชิกภายในหมู่บ้านมีส่วนร่วม และนำไปสู่การเรียนรู้ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน ภายใต้กระบวนการจัดการความรู้เพื่อให้เกิดผลที่ดีในทางปฏิบัติสำหรับเป็นต้นแบบ (Good practice) แก่สมาชิกในหมู่บ้านนักเรียนในหมู่บ้านและเยาวชนในพื้นที่ใกล้เคียง ตลอดจนบุคคลทั่วไป โดยใช้วิธีการสังเกตและเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) พร้อมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept-interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลโดยละเอียด ตรงตามความเป็นจริง และชัดเจน สำหรับนำไปปรับประยุกต์ใช้ในชุมชน หรือพื้นที่อื่นต่อไปในอนาคต

1. พื้นที่การวิจัย: บ้านไผ่ หมู่ที่ 5 ต.กระเบื้องใหญ่ อ.พิมาย จ.นครราชสีมา
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 2.1 ประชากรในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว ในพื้นที่ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
 - 2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว (ผู้ผลิตและจำหน่ายข้าวหอม) เฉพาะพื้นที่บ้านไผ่ หมู่ที่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 ราย การวิจัยในครั้งนี้ ได้ทำการสุ่ม

ตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) เลือกวิธีการเข้าถึงข้อมูลด้วยวิธี Snow ball โดยการสอบถามจากผู้นำท้องถิ่น และได้แนะนำผู้ให้ข้อมูลคนต่อไปเรื่อย ๆ (Emerge)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการวิจัย ได้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้าน ที่ผลิตและจำหน่ายข้าวหอม พื้นที่บ้านไผ่ หมู่ที่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา วัตถุประสงค์ แหล่งวัตถุดิบ ขั้นตอนกระบวนการทำข้าวหอม กลุ่มลูกค้า ปัญหาและอุปสรรคของการจำหน่าย รวมทั้งข้อมูลที่มีการเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด และความรู้ดั้งเดิมของชุมชน ระยะเวลาในการวิจัย ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2559 ถึงเดือนมกราคม 2560

4. วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative research) ดำเนินการวิจัยในรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) อาศัยการมีส่วนร่วมจากชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน และสมาชิกในหมู่บ้าน ผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem based learning) ส่วนของขั้นตอนการดำเนินงานผู้วิจัยได้นำหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) ผสมผสานกับวงจร Deming หรือกระบวนการ PDCA ของ Edward W. Deming โดยมีขั้นตอนดังนี้ (Deming, 1982)

ตารางที่ 1 วงจร Deming หรือกระบวนการ PDCA

การวางแผน (Plan : P)	การปฏิบัติ (DO : D)	การตรวจสอบ (Check : C)	การปรับปรุงแก้ไข (Action : A)
<p>1. ศึกษาข้อมูลชุมชนที่เป็นบริบทของชุมชน บ้านไผ่ หมู่ 5 ตำบลกระเบื้องใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมาเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม โดยทั่วไปของชุมชน การประกอบอาชีพ การมีส่วนร่วมของชุมชน แหล่งที่มาของรายได้หลักในชุมชน ความจำเป็นในการประกอบอาชีพ เสริม ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ในท้องถิ่นหรือได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยศึกษาข้อมูลจากผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน, กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ) ควบคู่ไปกับการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีหลัก (Granded theory) และเอกสารเพื่อสร้างความเข้าใจ และนำข้อมูลที่ได้มาใช้ประกอบการสัมภาษณ์ สอบถาม ในประเด็นที่ต้องการทราบจากกลุ่มตัวอย่าง</p>	<p>1. ศึกษาบริบทของชุมชน สภาพแวดล้อมของชุมชน ข้อมูลเบื้องต้น เก็บข้อมูลเชิงลึก ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ (Interview), สังเกต (Observation) และสนทนากลุ่ม (Focus-group)</p> <p>2. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ และสรุปประเด็นสำคัญ จากนั้นนำไปหารือร่วมกับสมาชิกในกลุ่มเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และวางแผนการดำเนินงานร่วมกับสมาชิกผู้ผลิตและจำหน่ายข้าวหลาม</p> <p>3. ชมการสาธิตการทำข้าวหลาม พร้อมการบันทึกรายละเอียดในภาคสนาม</p> <p>4. ถอดบทเรียนจากการสาธิตการทำข้าวหลาม และจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุดิบ วัสดุ อุปกรณ์ ขั้นตอนวิธีการ กระบวนการทำข้าวหลาม</p> <p>5. ประชุมกลุ่มย่อย (Focus-group) คั้นข้อมูลจากการถอดบทเรียนในการสาธิตการทำข้าวหลาม ในรูปแบบกระบวนการและผลสัมฤทธิ์ รวมถึงหารือเพื่อวางแผนการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้</p>	<p>1. สัมภาษณ์เชิงลึก (Indept-interview) สมาชิกผู้ผลิตและจำหน่ายข้าวหลามในชุมชน เกี่ยวกับขั้นตอน กระบวนการทำข้าวหลาม</p> <p>2. สังเกตกระบวนการสาธิตการทำข้าวหลาม ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญา องค์ความรู้ และปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จ จากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus-group) ครั้งที่ 1 และการประชุมกลุ่มย่อยครั้งที่ 2 และ 3 หลังจากถอดบทเรียนการสาธิตการทำข้าวหลาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกับกรอบของสมาชิกผู้ผลิตและจำหน่ายข้าวหลามในชุมชน</p>	<p>1. นำข้อเสนอแนะของชุมชน มาพัฒนา ปรับปรุง จนกระทั่งมีความถูกต้องครบถ้วน สมบูรณ์ ตามกระบวนการ และจัดทำเป็นคู่มือการศึกษาที่แสดงความเป็นมา วัตถุดิบ ขั้นตอนกระบวนการทำข้าวหลาม เพื่อนำมาใช้ในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การแปรรูปข้าว</p>

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตเป็นวิธีการหลักของการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ในลักษณะของการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ควบคู่กับการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนบ้านไผ่ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนบ้านไผ่ ความเป็นมา ความจำเป็น ความสำคัญ ขั้นตอน และกระบวนการของการทำข้าวหลาม วิธีการดำเนินชีวิตของสมาชิก ภูมิปัญญา องค์ความรู้ที่นำมาใช้ในการทำข้าวหลาม ในแต่ละประเด็น ผู้วิจัยเปิดกว้างให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและมากพอสำหรับนำมาใช้ในการประมวลผลได้

2. การสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้วิจัยได้กำหนดให้มีการสนทนากลุ่มระหว่างกระบวนการดำเนินการวิจัยอย่างน้อย 3 ครั้ง แต่ละครั้งจะมีสมาชิกผู้ผลิตและจำหน่ายข้าวหลามในพื้นที่บ้านไผ่ เข้าร่วมกิจกรรมการสนทนากลุ่มประมาณ 8-10 คน เกี่ยวกับประเด็นด้านการจัดการความรู้เกี่ยวกับการทำข้าวหลาม เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ประกอบด้วยประเด็นคำถามต่อไปนี้

- 1) ความเป็นมาของการทำข้าวหลาม
- 2) ความสำคัญ ความจำเป็นของการประกอบอาชีพเสริม ที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจในครัวเรือน
- 3) ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาใช้ในการทำข้าวหลาม รวมไปถึงแหล่งวัตถุดิบที่จำเป็นต่อการทำข้าวหลาม
- 4) ปัญหา อุปสรรคที่พบจากการทำข้าวหลาม
- 5) ภูมิปัญญา องค์ความรู้ ที่ได้รับการถ่ายทอดในการทำข้าวหลาม
- 6) ผลที่เกิดขึ้นหากไม่มีผู้สืบทอดการทำข้าวหลามในชุมชน
- 7) การถ่ายทอดความรู้ในการทำข้าวหลามให้แก่ผู้อื่น
- 8) แนวทางการส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนด้วยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้

3. การสังเกต (Observation) สำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ผู้วิจัยได้ใช้ทั้งวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

(Non participant observation) กับสมาชิกในชุมชน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 การสังเกตพฤติกรรม โดยการสังเกตวิธีการดำเนินชีวิตของสมาชิกภายในชุมชน ลักษณะครอบครัว ลักษณะโครงสร้างที่อยู่อาศัย วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน การย้ายถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ ส่วนที่ 2 การสังเกตกิจกรรม ประกอบด้วย การนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ กระบวนการผลิต การจำหน่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การบริโภค และระบบเศรษฐกิจภายในครัวเรือน ส่วนที่ 3 การสังเกตเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชน ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ การอนุรักษ์หรือสืบสานภูมิปัญญา ส่วนที่ 4 การสังเกตความสัมพันธ์ภายในชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ผู้นำชุมชน ผู้มีอำนาจในชุมชน รวมถึงการรวมกลุ่ม ส่วนที่ 5 การสังเกตเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และสภาพภูมิประเทศ

การทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนามแล้ว นำข้อมูลที่ได้อมาทำการตรวจสอบด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดังต่อไปนี้ (สุภาภักดิ์ จันทวานิช, 2553)

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบด้านมุมมองของสถานที่ ได้แก่ การแสวงหาความเชื่อถือของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่ถูกนำไปใช้ในชุมชนพื้นที่หนึ่งแล้วประสบความสำเร็จด้วยปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ หากนำมาปรับใช้ในอีกพื้นที่หนึ่งจะเกิดผลสัมฤทธิ์เหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ ดังนี้

1.1 ด้านเอกสาร ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันแต่มีที่มาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน

1.2 ด้านบุคคล ใช้การรวบรวมข้อมูลจากเรื่องเดียวกันจากบุคคลหลายคน ได้แก่ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การจัดการข้อมูล ในการจัดการข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนาม มาดำเนินการจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัยมา ดังต่อไปนี้

1.1 นำข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมจากเอกสารต่าง ๆ มาจำแนกเป็นหมวดหมู่ เพื่อศึกษาอย่างละเอียด จัดเก็บเอกสารให้เป็นหมวดหมู่ ตามความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย ที่กำหนดไว้

1.2 นำข้อมูลจากภาคสนาม ที่รวบรวมได้จากสำรวจเบื้องต้น การสังเกตการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ซึ่งได้ทำการบันทึกไว้ในแบบบันทึก และในแถบบันทึกเสียง มาถอดความ แยกประเภท จัดหมวดหมู่ และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ศึกษา

1.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้เก็บรวบรวมจากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม มาตรวจสอบ ความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล ขั้นตอนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธี Data triangulation โดยการคืนข้อมูลกลับไปให้แก่ผู้ให้ข้อมูล ทบทวนซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง และใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological triangulation) ของ Denizen (1970 อ้างถึงใน สุภางค์ จันทวานิช, 2553) คือ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกันคือ (สุภางค์ จันทวานิช., 2553)

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มาวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ดังต่อไปนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2553)

2.1 วิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด (Typologies) ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป โดยประเด็นที่นำมาวิเคราะห์ ได้แก่ บริบทของชุมชน

สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ศักยภาพชุมชน ภูมิปัญญา มาใช้ในการพัฒนาตนเอง และชุมชน ผลที่เกิดขึ้น ฯลฯ ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะวิเคราะห์ถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 36-40 ปี กลุ่มแม่บ้านมีระดับการศึกษาต่ำกว่า ม.6 ผลิตและจำหน่ายข้าวหลามเป็นอาชีพหลัก จำนวน 5 คน มีรายได้ต่ำกว่า 7,500 บาทต่อเดือน

2. ข้อมูลด้านแหล่งเรียนรู้การทำข้าวหลาม

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายข้าวหลามในพื้นที่บ้านไผ่ ทั้ง 10 คน พบว่า ส่วนใหญ่มีความรู้ในการทำข้าวหลามจากบรรพบุรุษ/ปู่ย่า ตายาย หรือเรียนรู้จากพ่อแม่ ด้านเศรษฐกิจจากการผลิตและจำหน่ายข้าวหลาม มีรายได้จากการจำหน่ายข้าวหลามซึ่งสามารถนำมาคิดเป็นรายได้หลักให้แก่ครอบครัว ด้านความต้องการการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้มีความเห็นด้วยในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การแปรรูปข้าว (ข้าวหลาม) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับความคิดเห็นว่าข้าวหลามบ้านไผ่สามารถบอกเล่าความเป็นมาของชุมชนจากข้าวหลาม สื่อความหมาย หรือเรื่องราวของท้องถิ่นจากข้าวหลาม พบว่าสมาชิกกลุ่มเห็นด้วยในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเพื่อให้อยู่ถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน สมาชิกส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าการทำข้าวหลามมีกระบวนการผลิตที่ยุ่งยาก ซับซ้อน ด้านการจัดหาวัตถุดิบ สมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นว่าการจัดหาวัตถุดิบมีความยุ่งยาก และสามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิต

3. ข้อมูลด้านการอนุรักษ์หรือถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทำข้าวหลาม

จากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 10 คน พบว่า ด้านความสนใจของเยาวชนในท้องถิ่นที่มีต่อการสืบทอดการทำข้าวหลามส่วนใหญ่อยู่ในระดับน้อย สมาชิกมีความคิดเห็นว่าการอนุรักษ์หรือถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำข้าวหลามให้แก่ลูกหลาน เพื่อให้ข้าวหลามบ้าน

ไฟ เป็นสินค้าเครื่องใช้ประจำท้องถิ่นนั้น ความคิดเห็นด้านการมีผู้สืบทอดการผลิต ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าผู้สืบทอดมีจำนวนน้อย และมีความคิดเห็นว่าชุมชนสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่บุคคลอื่น ๆ ได้

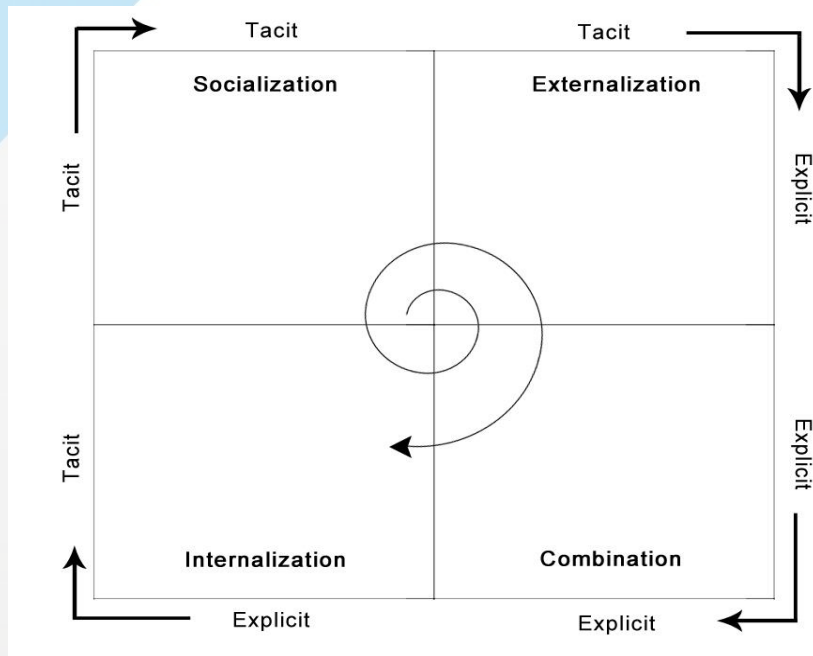
4. ข้อมูลด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์

จากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 10 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าข้าวหลามของบ้านไฟมีความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านรสชาติ ไม่เหมือนกับข้าวหลามของพื้นที่อื่น และสามารถนำผลิตภัณฑ์ไปต่อยอดทางธุรกิจได้ ความคิดเห็นด้านการยอมรับจากผู้บริโภค คิดว่าผู้บริโภคให้การตอบรับอยู่ในระดับมากที่สุด และมีความคิดเห็นต่ง

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ว่า ไม่ควรปรับเปลี่ยนรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เนื่องจากจะทำให้สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของข้าวหลาม แต่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความแตกต่างไปจากคู่แข่งได้

5. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสรุปผนวกกับทฤษฎีการจัดการความรู้

เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มย่อย จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่มเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว สามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกับ SECI Model ของ Nonaka's ซึ่งเป็นโมเดลเกี่ยวกับการถ่ายโอนความรู้ ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 SECI Model

Tacit knowledge to tacit knowledge (TK-TK) กระบวนการวิจัยกลุ่มเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว (ผลิตและจำหน่ายข้าวหลาม) บ้านไฟ พบว่า ในขั้นตอนนี้กลุ่มเกษตรกรผู้แปรรูปข้าวแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ที่มีผ่านการสื่อสารแบบเผชิญหน้าให้แก่ผู้วิจัยได้ทราบ

Tacit knowledge to explicit knowledge (TK-EK) ขั้นตอนนี้กลุ่มเกษตรกรผู้แปรรูปข้าว สาธิตวิธีการทำข้าวหลามพร้อมอธิบายเป็นขั้นตอนอย่างละเอียดให้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา

Explicit knowledge to explicit knowledge (EK-EK) ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยเรียบเรียงความรู้จากการบอกเล่าและการสาธิตการทำข้าวหลาม และนำมาบอกเล่าสู่สังคมด้วยคู่มือการทำข้าวหลาม และกระบวนการสุดท้ายคือขั้นตอนการถ่ายทอด Explicit knowledge to tacit knowledge (EK-TK) ผู้วิจัยถอดองค์ความรู้รายบุคคลและนำมาสังเคราะห์ด้วยการถอดบทเรียนให้ออกมาอยู่ในรูปทฤษฎีเชิงวิชาการ

บรรณานุกรม

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2558). *แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559). รายงานการควบคุมภายใน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- จารุวรรณ ธรรมวัตติ. (2543). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: ทิศทางไทย.
- พรชัย ภาพันธ์. (2549). การพัฒนาแผนการจัดการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้แบบ โครงการเรื่องการแปรรูปอาหารจากข้าวเหนียว. การพัฒนาแผนการจัดการการเรียนรู้ สารการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีด้วยโครงการ เพื่อพัฒนาทักษะแบบองค์รวมเกี่ยวกับภูมิปัญญา. *วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 7(2)
- สุภางค์ จันทวานิช. (2553). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). *การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2558 ที่ราชอาณาจักร สถิติพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558). *รายงานสถิติด้านการเกษตรรายปี จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2558. นโยบายเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *ภาวะการณ์ทำงานของประชากร นโยบายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- Deming, W.E. (1982). *Quality, Productivity, and Competitive position*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nonaka and Takeuchi. (1995). *The knowledge-creating company*. How Japanese companies create the dynamics of innovation, Oxford University Press, Oxford.